

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Алла Костянтинівна Соколова,
д-р юрид. наук, доцент
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

УДК 349.46

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ ФЛОРИСТИЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Статтю присвячено вивченню проблем, пов'язаних з визначенням методів дослідження становлення флористичного права України. Розкриваються види методів, їх взаємозв'язок і функціональна цінність. Проаналізовані методологічні засади розвитку екологічного і флористичного права.

Ключові слова: екологічне право, флористичне право, методи дослідження, методологічні засади.

Серед багатьох проблем, які виникають у процесі дослідження держави та права, значне місце займають ті, що пов'язані з визначенням найбільш прийнятних та ефективних методів дослідження.

Ступінь достовірності пізнавальної діяльності трактується як відповідність результатів останньої реальному стану речей, що безпосередньо залежить від обрання й використання правильного шляху й найбільш вдалих засобів наукового їх вивчення. Ось чому питання методологічного забезпечення є першочерговим для теоретичних пошуків у будь-якій предметній сфері (в тому числі і правовій), а методологія дослідження правової реальності становить вступну частину правознавства. Лише за умови озброєності сучасною методологією й відповідними методами наукового пізнання вітчизняна правова наука зможе виконати поставлені перед нею завдання щодо розбудови правової, демократичної держави й формування національної правової системи [7, с. 25].

Питання методологічного забезпечення в загальнотеоретичному аспекті протягом багатьох років постійно знаходиться в полі зору науковців – як фахівців загальної теорії права [Див.: 6–8; 10; 11; 13; 17], так і представників окремих правових галузевих наук [Див.: 1–4; 9; 14; 15]. Спираючись на наукові доробки вчених у галузі дослідження проблем флористичного права [15], підкреслюємо, що поглибленого вивчення методологічних засад становлення й розвитку цього права як підгалузі права екологічного не провадилося, що не можна визнати правильним. Але ж такі дослідження на сьогодні є вкрай актуальними. Вони повинні ґрунтуватися на творчих доробках і висновках правознавців щодо вивчення як окремих методів, так і методології в цілому.

Метою цієї публікації є вирішення теоретичних і практичних проблем, що характеризують методологічні підвалини дослідження флористичного права.

Відповідно до поставленої мети у статті представлені й вирішуються такі завдання, як окреслення методологічної основи вивчення флористичного права та шляхів її вдосконалення.

Загальний (філософський) підхід включає концептуальні ідеї й вихідні поняття, що виконують роль засадничих думок щодо предмета наукового пізнання, містять у концентрованому вигляді весь його можливий зміст, окреслюють можливе поле й горизонти дослідження, виступають імпульсом і супроводжують увесь науково-дослідницький процес.

Метод становить собою спосіб пізнання, формулювання наукових гіпотез, перевірку доказовості висновків за допомогою різних конкретних засобів і прийомів. На відміну від предмета дослідження, який дає відповідь на запитання, що саме вивчає та чи інша наука, метод характеризує, як саме й за допомогою яких способів, засобів і прийомів це відбувається [7, с. 26].

Безвідносно до конкретної галузі знань і навчальної дисципліни метод (від греч. *methodos* – шлях, дослідження, теорія, вчення, спосіб досягнення будь-якої мети, рішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності) – це прийом або спосіб вивчення реальної дійсності й отримання щодо неї об'єктивних знань. Сукупність же методів наукового пізнання дійсності формує методологію дослідження [6, с. 45-46].

Учені зазначають: сьогодні все більше стає зрозумілим, що у процесі пізнання державно-правових явищ простого тлумачення основних положень діалектики недостатньо. Окрім знання загальних законів і категорій останньої важливим також є вміле володіння загальними й окремими методами [11, с. 30-31].

Завдання ефективного застосування методології полягає у прагненні до найбільш точного й адекватного відбиття предмета наукового пізнання шляхом забезпечення повноти і всебічності дослідження, знаходження оптимального співвідношення як між рівнями методології – філософськими підходами і формалізованими методами, так і між різними конкретними методами дослідження [7, с. 27].

Як конкретні методи, так і методологія в цілому вирішальною мірою обґрунтовуються предметом самої науки. Це цілком об'єктивний чинник, хоча не менш важливу роль відіграють і чинники суб'єктивні, що полягають у можливості і здатності дослідника виробляти нові або ж використовувати за своїм вибором найбільш ефективні усталені методи вивчення матерії [10, с. 15].

Загальний філософський підхід конкретизується передусім через загальнонаукові методи пізнання, до яких належать логічний, історичний і системний [7, с. 31]. На підставі логічного методу формуються і класифікуються правові поняття, відбувається поділ досліджуваних явищ на окремі види й підвиди. Його цінність полягає в тому, що він дає змогу сформулювати в коротких дефініціях усю різнобічність і багатогранність державно-правових явищ, позбавитися зайвого опису деталей і створює можливість для належного орієнтування в межах правової науки, законодавства, в механізмі правозастосовної діяльності [7, с. 32].

Активно дослідники оперують і методом аналізу й синтезу, що допомагає процесу мислинневого або фактичного розкладання цілого на складники або побудови цілого з частин.

Важливою умовою всебічного пізнання держави і права, різних державно-правових явищ є багатогранність їх наукового аналізу. Розчленування цілого на складові допомагає виявити побудову і структуру досліджуваного об'єкта (наприклад, структуру механізму держави, системи права тощо). Одна з форм аналізу – класифікація предметів і явищ: державних органів, функцій держави, норм права, суб'єктів правовідносин, юридичних фактів і т. д. [17, с. 25-26].

Синтез тлумачиться як процес об'єднання в єдине ціле частин, якостей, ознак, відносин, виокремлених за допомогою аналізу. Приміром, на підставі об'єднання й узагальнення основних ознак, що характеризують державу, державний орган, право, правовідносини, правопорушення, юридичну відповідальність тощо, формуються їх загальні поняття. Синтез доповнює аналіз і знаходиться з ним у нерозривному зв'язку [17, с. 26].

Метод аналізу й синтезу став у нагоді у процесі класифікації принципів флористичного права і флористичних правовідносин.

У дослідницькій діяльності має місце застосування методу індукції й дедукції. Індукція – це логічний прийом, що полягає в пізнанні спочатку окремих (або первинних) сторін або якостей держави і права, на підставі яких даються узагальнення різного рівня [6, с. 52]. Дедукція – низка умовиводів, міркувань, ланки яких тісно пов'язані з логічними висновками. Шляхом логічних умовиводів від загального до окремого, від загальних суджень до окремих або шляхом інших загальних висновків отримують свою побудову загальні закономірності й ознаки (риси) держави та права [6, с. 53].

Метод індукції й дедукції задіяно у процесі з'ясування основних ознак права власності на об'єкти рослинного світу і при формулюванні поняття останнього.

Використовуючи історичний (хронологічний) метод, теорія держави і права досліджує державу і право, правові інститути і процеси в тій послідовності, у якій вони виникали, розвивались і змінювались. Це дозволяє конкретно уявити всі особливості різних правових і державних явищ [7, с. 32].

Науковці цілком слушно зазначають, що співвідношення історичних і теоретичних знань має місце у трьох випадках: а) коли історичними знаннями користуються для обґрунтування й підтвердження теоретичних положень чи висновків; б) коли на підставі теоретичних знань розкриваються внутрішні рушійні сили, джерело розвитку досліджуваних правових явищ; в) при вирішенні питань типології права, періодизації історії національного й зарубіжного права. При цьому окреслюється коло необхідних історичних прийомів, як-то метод аналізу (критики) історичних джерел і метод генетичного членування (періодизації) [16, с. 495].

У науковій правовій літературі наголошується на сутності генетичного членування: розбиваючи (розчленяючи) єдиний, безперервний процес розвитку на низку якісно різних станів, що відповідають дійсному процесу розвитку, отримує можливість розкрити закономірності останнього, механізм переходу від одного стану до іншого [16, с. 496].

За допомогою історичного методу названо основні етапи становлення й розвитку флористичного права. До того ж він застосовується при вивченні поглядів та уявлень про право власності та інші права на об'єкти рослинного світу.

Обґрунтування оперування у дослідженнях системно-структурним методом підтверджується доробками науковців. Зазначається, що право, як об'єкт пізнання правової науки, становить собою складне поліструктурне утворення ієрархічно взаємопов'язаних компонентів і галузей, інститутів і норм права. Аналогічними системами виступають також інші компоненти правової надбудови. Завдяки поліструктурності права можна вести мову про 4 рівні системно-структурного аналізу (а) найбільш простих у структурному відношенні явищ (норм права), (б) системних утворень, де ці явища виступають їх елементами, (в) систем, що включають системні утворення другого рівня, (г) тотальної цілісності права в цілому.

Системне вивчення правових явищ на першому і другому рівнях дає змогу з'ясувати залежності, зв'язки між елементами і явищами в цілому як компонентами більш складного структурного утворення. Системний аналіз може застосовуватись і на третьому, й на четвертому рівнях системних досліджень (наприклад, для розкриття системи права й законодавства, системи окремої галузі права) [16, с. 466-467]. Задіяння системно-структурного методу допомогло встановити місце флористичного права в системі права України, виявити його функціональні зв'язки з іншими елементами цієї системи.

Функціональний метод орієнтує на з'ясування функцій одних соціальних явищ стосовно інших [8, с. 24]. Він тісно пов'язаний із системним методом. Розглядуваний метод дозволяє окреслити функції держави і права та їх еле-

менти. Ним користуються для виокремлення в державно-правових системах складових структурних частин з точки зору їх соціального призначення, ролі, функцій і взаємозв'язку (зокрема, в теорії держави і права при вивченні функцій держави, державних органів, права, правосвідомості, юридичної відповідальності та інших державно-правових явищ) [17, с. 26]. Цей метод передбачає розгляд флористичного права з точки зору його завдань і функцій, дає змогу вивчити зміст і стан розвитку флористичних правовідносин.

Створення ідеальних моделей і перевірка їх дієвості – невід'ємний складник теоретичного дослідження в галузі держави і права [7, с. 33]. Метод моделювання має самостійне значення й водночас використовується як один із прийомів більш широкого методу конкретних соціологічних державно-правових досліджень. Як спосіб пізнання державно-правової дійсності й пошуку її оптимальних моделей, він спрямований на відтворення структур механізму функціональної дії держави і права, процесів демократії і правового регулювання. Варто також мати на увазі і роль методу моделювання у формуванні наукових понять і категорій, якими оперують теорія держави і права та інші галузі юридичної науки [17, с. 27]. Цей метод задіяно для трактування наукових понять і категорій флористичного права. Він став у нагоді при розробленні пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства і практики його застосування.

Формально-юридичний метод надає можливості пізнати внутрішні форми правових явищ і процесів, на підставі узагальнення й виявлення їх ознак сформулювати дефініції досліджуваних понять. Він допомагає з'ясувати волю законодавця, виражену в тексті закону. Шляхом різних логічних операцій окремі правові положення трансформуються в загальні поняття, з яких, у свою чергу, виводяться певні логічні висновки і здійснюється тлумачення розглядуваних категорій. Логічне оброблення може провадитися стосовно матеріалів, що характеризують окремі правові явища – нормотворчість, норми права, їх реалізацію тощо [7, с. 33-34]. Указаний метод дозволяє визначити юридичні поняття, з'ясувати їх ознаки, провести класифікацію, розтлумачити зміст деяких правових приписів і т. д. [8, с. 24].

Формально-юридичний метод на підставі узагальнення й виявлених ознак допоміг сформулювати категорію «флористичні вимоги».

Застосування порівняльного методу включає різноманітні напрямки дослідження державно-правових явищ. Аналіз відповідного явища на різних історичних етапах сприяє встановленню тенденцій і закономірностей його еволюції. Порівняння форм держави і права зарубіжних країн чи їх окремих інститутів дає змогу виявити спільні риси і відмінності державно-правових явищ, їх позитивні й негативні риси [7, с. 34].

Фахівці із загальної теорії права наголошують, що порівняльно-правові дослідження дуже корисні для реалізації правової реформи в державах, що перебувають на трансформаційному етапі розвитку (до яких належить і Україна), оскільки з'являється можливість вийти за межі догматичної дискусії в межах національного права й запропонувати нові методологічні під-

ходи з урахуванням вітчизняного досвіду [13, с. 25]. Порівняльно-правовий метод використано при поглибленому вивченні екологічного й цивільного законодавства пострадянських країн, екологічного законодавства Європейського Союзу й міжнародного законодавства у цій сфері з метою виявлення оптимальних шляхів правового регулювання флористичних відносин з використанням зарубіжного досвіду.

Науковці зазначають, що об'єкт прогнозування в царині загальної теорії права достатньо різноманітний. Найбільш актуальне значення мають прогнози: (а) змін, які можуть відбутися в системі права, в окремих його галузях і правових інститутах, у предметі правової регламентації, у правовому режимі тощо, і (б) ефективності дії законів, що проектуються, соціальних і юридичних наслідків, викликаних прийняттям конкретного нормативного акта. Щоб забезпечити сталість законодавства, важливо враховувати не тільки конкретно-історичні умови на момент прийняття акта, а й тенденції, основні напрямки розвитку суспільних відносин на найближчу або віддалену перспективу [16, с. 498-499].

Прогностичний метод дав змогу визначити прогнози розвитку системи флористичного права та його окремих правових інститутів.

Як бачимо, кожен метод має свою сферу застосування, віддзеркалює лише певний аспект наукового пізнання. Отже, зазначені методи можуть бути ефективним інструментарієм лише в сукупності, натомість необґрунтоване ігнорування якогось окремого способу теоретичного пошуку здатне призвести до недостовірного наукового результату [7, с. 34].

Таким чином, методологічне підґрунтя дослідження проблем становлення й розвитку флористичного права складають такі методи: історичний, системно-структурний, аналізу й синтезу, індукції й дедукції, порівняльно-правовий, функціональний, прогностичний, моделювання, формально-юридичний.

Спираючись на наведене, можемо підсумувати, що всі ці методи взаємопов'язані й мають свою функціональну цінність. Існує потреба в діалектичному їх поєднанні, бо як окремо взяті ці методи не існують, а значить, з'являється необхідність їх використання в комплексі.

Методологічний баланс теорії держави та права забезпечується також за рахунок спеціальних та окремих методик галузевих дисциплін. Теорія держави і права, у свою чергу, ділиться результатами власних досліджень, науковими доробками, своїми методичними знахідками [6, с. 47].

Детальне вивчення основних підходів до визначення методологічних підстав розвитку екологічного права дозволяє дійти висновку, що їх формулювання в науковій правовій літературі передбачає наявність певної системи, що охоплює: (а) закономірності розвитку природи, (б) положення суспільних наук щодо взаємодії останньої із суспільством, (в) потенціал природи, (г) загальні закони еволюції соціуму, (д) норми Конституції й загальної теорії права, (е) світоглядні положення [Див.: 1; 2]. Було б доцільним урахування цих підстав при тлумаченні флористичного права як підгалузі права екологічного. Превалююче значення для розвитку флористичного права мають саме закономірності ево-

люції самої природи з огляду на природничо-наукові знання, загальні і спеціальні закони природи.

Досліджуючи правові проблеми охорони й використання земель сільськогосподарського призначення в Україні, вчені цілком слушно зазначають, що одним з напрямків удосконалення правового регулювання в досліджуваній сфері є підняття земельно-правової теорії на рівень досягнень природничих наук, наповнення її знаннями, які є надбанням апробованої і підтвердженої практикою теорії науки про землю, приведення змісту земельно-правових норм у відповідність до виявлених цими науками закономірностей функціонування земель сільськогосподарського призначення як природного ресурсу, предмета праці, засобу виробництва й об'єкта нерухомості [9, с. 92-93].

Цілком доречно правознавцями наголошується, що входження України до європейського простору вимагає адаптації національного законодавства до законодавства країн Євросоюзу. Як свідчить зарубіжний досвід, правові системи європейських держав здебільшого стабільні й ефективні, а тому його запозичення є позитивним для подальшого розвитку правової системи України [13, с. 25-26].

Доцільно доповнити перелік методологічних підстав такою, як урахування міжнародних екологічних концепцій та ідей при формуванні флористичного права.

Підкреслимо, що вищезазначені вимоги відбивають сучасні потреби формування й розвитку системи екологічного законодавства, а саме відповідати міжнародному законодавству. Ідеться про співвідношення внутрішньодержавного й міжнародного права і про примат останнього. Закріплення в законі цих положень ґрунтується на приписах: (а) ст. X Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [1], де встановлено, що Україна визначає пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами права внутрішньодержавного; (б) ст. 9 Конституції України, де говориться, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства; (в) ст. 19 Закону від 25 червня 2004 р. «Про міжнародні договори України» [12].

Таким чином визначення видів методів, що складають методологічне підґрунтя дослідження проблем становлення й розвитку флористичного права, а також установлення конкретних додаткових методологічних засад у системі вже визнаних дозволяють стверджувати, що наведені судження не вичерпують усіх аспектів цієї проблематики. Тому предметом подальших наукових пошуків може бути вивчення інших аспектів останньої, наприклад, дослідження методологічних принципів у розглядуваній сфері.

Список літератури: 1. Бринчук М. М. Внешние методологические основания развития экологического права : закономерности развития природы, положения общественных наук о взаимодействии общества и природы, потенциал природы / М. М. Бринчук // Экол. право. – 2011. – № 1. – С. 2–7. 2. Бринчук М. М. Внешние методологические основания развития

екологічного права : общие закономерности развития общества, положения Конституции Российской Федерации и общей теории права, мировоззренческие положения / М. М. Бринчук // Экол. право. – 2011. – № 2. – С. 2–8. **3.** Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А. П. Гетьман // Право України. – 2011. – № 2. – С. 11–19. **4.** Гетьман А. П. Методологічні принципи становлення правових основ охорони навколишнього середовища / А. П. Гетьман // Ежегодник укр. права : сб. науч. тр. – Харьков: Право, 2012. – № 4. – С. 415–425. **5.** Декларація про державний суверенітет України : прийнята Верхов. Радою УРСР 16 лип. 1990 р., № 55-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429. **6.** Головистикова А. Н. Проблемы теории государства и права : учебник / А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев. – М. : Эксмо, 2005. – 832 с. **7.** Загальна теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – 584 с. **8.** Кулапов В. Л. Теория государства и права : учебник / В. Л. Кулапов, А. В. Малько. – М. : Норма, 2009. – 384 с. **9.** Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : моногр. / П. Ф. Кулинич. – К. : Логос, 2011. – 688 с. **10.** Марченко М. Н. Теория государства и права : учебник – [Изд. 2-е, перераб. и доп.] / М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 2008. – 648 с. **11.** Общая теория права и государства : учебник для юрид. вузов – [2-е изд. перераб. и доп.] / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1996. – 472 с. **12.** Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 р., № 1906-IV // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 35. – Ст. 2317. **13.** Пархоменко Н. М. Джерела права : проблеми теорії та методології : моногр. / Н. М. Пархоменко. – К. : Юрид. думка, 2008. – 336 с. **14.** Соколова А. К. Місце флористичного права в системі права / А. К. Соколова // Пробл. законності. – Х., 2003. – Вип. 61. – С. 128–136. **15.** Соколова А. К. Флористичне право України : проблеми формування та розвитку : моногр. / А. К. Соколова. – Х. : Право, 2009. – 288 с. **16.** Сырых В. М. Логические основания общей теории права : моногр. – [2-е изд. стереотип. – Т. 1 : Элементный состав.] / В. М. Сырых. – М. : Юстицинформ, 2004. – 528 с. **17.** Теория государства и права : курс лекций – [Изд. 2-е, перераб. и доп.] / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ФЛОРИСТИЧЕСКОГО ПРАВА УКРАИНЫ

Соколова А. К.

Стаття посвящена изучению проблем, связанных с определением методов исследования становления флористического права Украины. Раскрываются виды методов, их взаимосвязь и функциональная ценность. Проанализированы методологические основы развития экологического и флористического права.

Ключевые слова: экологическое право, флористическое право, методы исследования, методологические основы.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES TO STUDY FORMATION AND DEVELOPMENT OF FLORISTIC LAW IN UKRAINE

Sokolova A. K.

The paper investigates the problems associated with the determination of methods to study establishment of floristic law in Ukraine. It makes an investigation into the types of methods, establishes their interrelation and functional value. In addition, it analyzes the system of methodological reasons for development of ecological and floristic law and gives additional reasons.

Key words: methodological basis, methodological reasons, environmental law, floristic law.

Надійшла до редакції 12.06.2014 р.